

KI 16.9.2016

Gloaalikasvatus, maailmankansalaisuus ja laaja-alainen osaaminen

OECD julkaisi toukokuussa 2016 ehdotelman viitekehystä, jota voisi hyödyntää globaalikompetenssin arvioinnissa PISA:n 2018 järjestettävässä tutkimuksessa. Suomessa globaalikasvatuksen merkitykselle herättiin ajoissa. Opetushallitus ja ulkoasiainministeriö ovat jo vuodesta 1995 toimineet yhteistyössä kansainvälisyyskasvatuksessa, ja syksyllä 2010 käynnistyi *Maailmankansalaisena Suomessa* -hanke. Hankkeen päämääränä oli selvittää, mitä globaaliosaaminen tarkalleen merkitsee ja miten se tulisi ottaa huomioon tulevassa yleissivistävän koulutuksen opetussuunnitelman perusteiden suunnittelussa. Tässä vertailevassa analyysissä tutkitaan, miten edellä mainitut julkaisut ja Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 kuvailevat globaaliosaamista ja -kasvatusta, kuinka hyvin nämä määritelmät vastaavat toisiaan, ja kuinka hyvin Suomen koululaitos tukee nuoren kasvua maailmankansalaiseksi. Analyysissä annetaan myös kuvaus Euroopan neuvoston demokraattisen kansalaisuuden viitekehystä, joka julkaistiin maaliskuussa 2016. Lopuksi pohdintaosiossa käsitellään eroavaisuuksia ja puutteita, joita julkaisuissa esiintyy, sekä esitetään mahdollinen jatkohanke.

1. Global competency for an inclusive world (OECD): Ehdotelma globaalikasvatuksen kuvauksesta ja arvioinnista

OECD:n julkaisun mukaan globaaliosaaminen jakautuu kolmeen osa-alueeseen, joiden perustana toimivat ihmisarvo sekä kulttuurisen moninaisuuden arvostus. Yhdessä nämä kolme komponenttia mahdollistavat eri kulttuureista tulevien ihmisten kanssakäymisen. Globaaliosaamisen komponentit ovat tietämys ja ymmärrys, taidot sekä asenteet ja arvot. Ensimmäinen osa-alue jakaantuu kahteen: tietämys ja ymmärrys. Tietämys voi olla esimerkiksi tietämystä yksilön omasta kulttuurista, muista kulttuureista ja näiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta sekä globaaleista kysymyksistä. Tietämys voidaan määritellä suureksi massaksi, joka koostuu faktaryypistä. Faktaryypit voivat merkitä yksittäisiä, erillisiä tietoja tai laajempaa teoreettista tietoa. Pelkkä tietämys ei kuitenkaan riitä, vaan osaaminen edellyttää myös ymmärtämistä ja kokonaisuuden hahmottamista. Tässä yhteydessä ymmärtäminen käsittää mm. yksilön taitoa sisäistää tietämys ja sen merkitys sekä ymmärtää, miten esimerkiksi eri ilmiöt liittyvät toisiinsa.

OECD:n toinen osa-alue on taidot, joka jakautuu kognitiivisiin ja behavioraalisiin taitoihin. PISA-arvioinnin kohteena ovat juuri kognitiiviset taidot, kuten pohdinta, analysointi sekä kriittinen arviointi. Globaalikompetenssi vaatii monenlaisia taitoja, kuten taitoa kommunikoida eri kielillä ja taitoa käyttää kieltä tilanteeseen sopivalla tavalla. Ymmärrys esimerkiksi eri kulttuureista ja tapakulttuureista syventää yksilön taitoja sopeuttaa omat uskomukset ja käyttäytyminen soveltuvammiksi tilanteeseen, jossa hän kohtaa ihmisiä muista kulttuureista. Globaaliosaaja osaa kommunikoida toisen ihmisen kanssa omasta ja toisen kulttuuritaustasta riippumatta. Globaaliosaaja pystyy tarkastelemaan ilmiöitä eri näkökulmista ja osaa myös kriittisesti arvioida, miten oma kulttuuri ja arvoperusta vaikuttavat siihen, miten muut kulttuurit ymmärretään.

Kolmas komponentti on asenne eli yleinen mentaliteetti, joka ohjaa kahden em. komponentin käyttöä. Asenteet koostuvat neljästä komponentista: yksilön käsitys kohteesta, tunne kohdetta kohtaan, negatiivinen tai positiivinen arviointi kohteesta sekä tendenssi käyttäytyä tietyllä tavalla kohdetta kohtaan. Asenteet eivät yksinään ole toimintaa ohjaavia, vaan rakentuvat normatiivisten ja preskriptiivisten arvojen ympärille. Toisin sanoen, yksilön toimintaa ohjaa hänen arvoperustansa. Globaaliosaaminen merkitsee yksilön kykyä olla avoin ja kunnioittava muita kulttuureita kohtaan sekä kykenevyyttä ymmärtää kulttuurisen kohtaamisen ilmiöitä, kuten kulttuurishokkia. Yksilö ymmärtää myös, että hänen kansalaisuutensa ei rajoitu hänen kotimaahansa, vaan hän on maailmankansalainen – hän on vastuuntuntoinen ja ymmärtää, että kaikki hänen valintansa ja tekonsa vaikuttavat myös toisella puolella maapalloa. Myös kulttuurin arvo tunnustetaan laajemmassa

KI 16.9.2016

merkityksessä: yksilö on vastuussa niin kotimaansa kuin muidenkin maiden aineellisesta sekä aineettomasta kulttuuriperinnöstä, niin kutsutusta maailmanperinnöstä.

OECD:n julkaisussa käsitellään myös termiä *kulttuuri*: Kulttuuri koostuu kolmesta eri osatekijästä: materiaallinen, sosiaalinen ja subjektiivinen puoli kulttuurista. Yksilö kuuluu moneen eri kulttuuriin, ja kulttuurit ovat dynaamisessa suhteessa toisiinsa sekä ovat myös sisäisesti riippuvaisia jäsenistään. Jokaisella yksilöllä on oma näkemys eri kulttuureistaan ja potentiaalia kehittää kulttuuria uuteen suuntaan, sillä yksilöt vievät piirteitä yhdestä kulttuurista toiseen. Kulttuurin "piirteiden" mukainen käyttäytyminen on tilannekohtaista: Yksilö valitsee kullekin tilanteelle sopivan kulttuuri-identiteetin. Yksilö harvoin omaksuu kulttuurin kaikkine piirteineen, vaan soveltaa vain niitä piirteitä, jotka hän itse kokee merkityksellisiksi. Yksilöllä on siis erilaisia kulttuurisia viiteryhmiä (alkup. *cultural affiliations*), eikä niinkään erilaisia kulttuureita, jotka määrittävät hänen käyttäytymistään ja arvomaailmaansa¹.

OECD:n mukaan globaaliosaaminen on siis tietämystä ja ymmärrystä globaaleista kysymyksistä. Se on taito kriittisesti arvioida tiedon totuusarvo ja oikeellisuus sekä kyky pohtia maailmanlaajuisia ilmiöitä eri näkökulmista. Globaaliosaaminen merkitsee avoimuutta eri kulttuureista lähtöisin olevia ihmisiä kohtaan sekä taitoa interkulttuuriseen kanssakäymiseen. Globaaliosaamisen arvopohjana on ihmisarvo, yhdenvertaisuus sekä kulttuurien moninaisuuden arvostus, jotka yhdessä ohjaavat yksilön toimintaa vastuullisena ja aktiivisena kansalaisena

¹ Käsitettä *kulttuuri* käydään läpi vielä kappaleessa 5.

KI 16.9.2016

2. Koulu kohtaa maailman: Maailmankansalaisen osaamisalueet

Opetushallituksen julkaisemassa *Koulu kohtaa maailman* -teoksessa globaalikompetensseja kuvaa kompetenssikukka. Kukan terälehtiin merkityt kompetenssit ovat etiikka, interkulttuurinen osaaminen, kestävä elämäntapa, talousosaaminen, yhteiskunnallinen osaaminen sekä globaalivastuu ja kehityskumppanuus. Kukassa yksi terälehti sisältää vain kysymysmerkin, joka kuvaa ilmiöiden dynaamisuutta. Se jättää tilaa jatkuvalla pohdinnalle, kyseenalaistamiselle ja kehitykselle. Kompetensseja kuvataan samankaltaisilla raameilla kuin OECD:n julkaisussa: tiedot, taidot ja tahto.

Maailmankansalaisen etiikka käsittää mm. ihmisoikeudet ja oikeudenmukaisuuden globaalisti. Perinteisesti yksilön tai yhteisön oikeuksia on ohjannut viiteryhmä, jota on voitu sen samankaltaisuuden vuoksi käyttää ohjenuorana omien oikeuksien määrittämisessä. Globalisoitumisen johdosta ihmiset ovat kuitenkin yhä

Kuva 1. Maailmankansalaisen osaamisalueet. Opetushallitus 2011.

riippuvaisempia toisistaan ja globaaliosaaminen vaatii ajattelun taitoja, kun taas perinteisesti ihminen on voinut ajattelematta omaksua yhteisössä vallitsevat eettiset normit. Ihmisen pitää tutkia ja tarkastella eettisiä kysymyksiä itse ja ymmärtää niiden monet ulottuvuudet. Muihin kulttuureihin tutustuminen avaa uusia ulottuvuuksia ja näkökulmia myös eettisiin kysymyksiin. Maailmankansalainen pitää maailmankuvansa todellisena ja osaa rehellisesti perustella sen eettisyyden. Interkulttuurinen kompetenssi merkitsee mm. avoimuutta ja arvostusta kulttuurien erilaisuudelle, kulttuurien välistä hedelmällistä vuorovaikutusta sekä kulttuurien yhdenvertaisuuden ymmärrystä. Osaaminen mahdollistaa sen, että yksilöllä on valmiudet toimia monikulttuurisessa yhteisössä ja kansainvälisessä yhteistyössä. Maailmankansalainen ymmärtää kielen ja kulttuurin vahvan yhteyden, ja on valmis kohtaamaan monikielisen, kulttuurisesti moninaisen maailman.

KI 16.9.2016

Kestävällä elämäntavalla yksilö varmistaa sen, että nykyisen maailman monimuotoisuus, maailmanperintö ja luonnonresurssit säilyvät myös tuleville sukupolville. Kestävä kehitys vaatii kestävien ekologisten, taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen valintojen tekemistä. Oikeat valinnat taas edellyttävät tietoa. Maailmankansalainen ottaa toiset huomioon, myös tulevat sukupolvet. Hän osaa myös arvioida omaa elämäntapaansa ja muokkaa siitä tarpeen mukaan. Kestäväan kehitykseen on tiukasti sidoksissa myös talousosaaminen: Ihmisten tarpeet ovat rajattomia ja maailma rajallinen, minkä vuoksi yksilön on syytä tarkastella omia kulutustottumuksiaan. Yksilön pitää ymmärtää, miten koulussa opittu talousosaaminen liittyy niin omaan elämään kuin globaaleihin taloudellisiin ilmiöihin ja oppia tarkastelemaan talousilmiöitä globaalilla tasolla. Globaali osaaminen talouden näkökulmasta merkitsee siis vastuullisia kuluttajavalintoja yksilön arjessa ja tietämystä siitä, miten omat valinnat vaikuttavat erilaisiin globaaleihin ilmiöihin. Talousosaamiseen lukeutuu myös kyky ennakoita, miten globaalit ilmiöt vaikuttavat yksilöön itseensä.

Yhteiskunnallisen osaamisen eräs lähtökohta² on tietämys: Yksilön tulee tietää minkälaisessa yhteiskunnassa hän elää ja minkälaiselle arvomaailmalle se on rakentunut. Demokraattinen kompetenssi on tiukasti kytketty niin taloudelliseen, kulttuuriseen, eettiseen kuin interkulttuuriseenkin osaamiseen. Yhteiskunnallinen ajattelu vaatii tiedonhakutaitoa ja kykyä arvioida tiedon luotettavuutta ja on näin kytköksissä myös kielellisiin kompetensseihin. Yksilön pitää osata kriittisesti arvioida sekä paikallisen että globaalin yhteiskunnallisen toiminnan oikeudenmukaisuutta ja eettisyyttä kuin myös aktiivisesti osallistua ja vaikuttaa. Viimeisenä lueteltu kompetenssi, globaalivastuu ja kehityskumppanuus, merkitsee vastuullista toimijuutta maailmankansalaisena. Kompetenssiin liittyy keskeisesti uudissana globalisaatio, eli paikallisesti maailmanlaajuinen. Globalisaatiolla tarkoitetaan globaalin ja lokaalin keskinäistä riippuvuussuhdetta: Lähiyhteisössä tehdyt valinnat ja teot vaikuttavat maailmalla ja globaalilla ilmiöllä on aina paikalliset vaikutuksensa.

Yhtenäisenä kokonaisuutena *Maailmankansalaisena Suomessa* -hankkeen kuvaus globaali osaamisesta voidaan kiteyttää muutamaaan pääteemaan. Globaalikasvatus kehittää sekä yksilöä että yhteiskuntaa interkulttuuriseen osaamiseen. Maailmankansalainen on tietoinen omasta kulttuuristaan sekä kulttuuriperinnöstään. Näiden pohjalta yksilö pyrkii aktiivisesti laajentamaan tietämystään myös muista kulttuureista ja maailmanperinnöstä. Yksilö osaa lähestyä muita kulttuureita avoimella ja positiivisella mielellä, mutta kykenee myös arvioimaan kriittisesti tietojensa totuusarvoa. Yksilön tietämys ei ole vain yksittäisiä faktoja, vaan kokemuksellisen ja tutkivan oppimisen sekä oman aktiivisen osallistumisen kautta yksilö on myös sisäistänyt ja ymmärtänyt tiedon merkityksen – hän käsittää globaalien kysymyksien paikallisen sekä globaalin merkityksen, ymmärtää miten nämä ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ja miten hän omalla toiminnallaan pystyy vaikuttamaan niiden kehitykseen. Maailmankansalaisen toiminta ja päätökset perustuvat ihmisarvon, kulttuurien moninaisuuden ja kestäväan kehityksen arvostamiseen. Maailmankansalaisen tietämys, taidot ja tahto suovat yksilölle valmiudet kasvaa vastuulliseksi, aktiiviseksi kansalaiseksi, joka pyrkii toiminnallaan vaikuttamaan maailman kehitykseen.

OECD:n ja Opetushallituksen raamit globaali osaamiselle ovat identtiset: tietämys, taidot ja asenteet. Vaikka Opetushallituksen kuvaus käsitteestä on em. julkaisujen koosta johtuen huomattavasti laajempi, on globaalikompetenssin perusta kuitenkin sama: Globaali osaaminen eli maailmankansalaisuus on arvojen pohjalta lähtevää toimintaa, jonka avulla yksilö pyrkii kehittämään maailmaa oikeudenmukaisempaan, vastuullisempaan ja kestävämpään suuntaan. Yksilön toiminta perustuu osallistumisen ja kokemisen kautta karttuneisiin tietämykseen ja ymmärrykseen globaaleista kysymyksistä, sekä taitoihin toimia vastuullisesti ja muita ihmisiä kunnioittaen interkulttuurisessa kanssakäymisessä. Molemmat kuvaukset painottavat juuri ihmisarvoa, oikeudenmukaisuutta sekä vastuuta maailmanperinnöstä. OECD:n julkaisussa heijastuu kuitenkin enemmän kansainvälisyyskasvatus, jossa painottuu mm. eri maiden ja kansalaisuuksien välinen yhteistyö, maailmankansalaisuuden ja globaalikasvatuksen sijaan.

² Yhteiskunnallisen osaamisen lähtökohtana on myös erinäisiä asennekysymyksiä, kuten demokratian hyväksyminen sekä halu tai velvollisuudentunto vaikuttaa yhteisiin asioihin.

KI 16.9.2016

3. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014

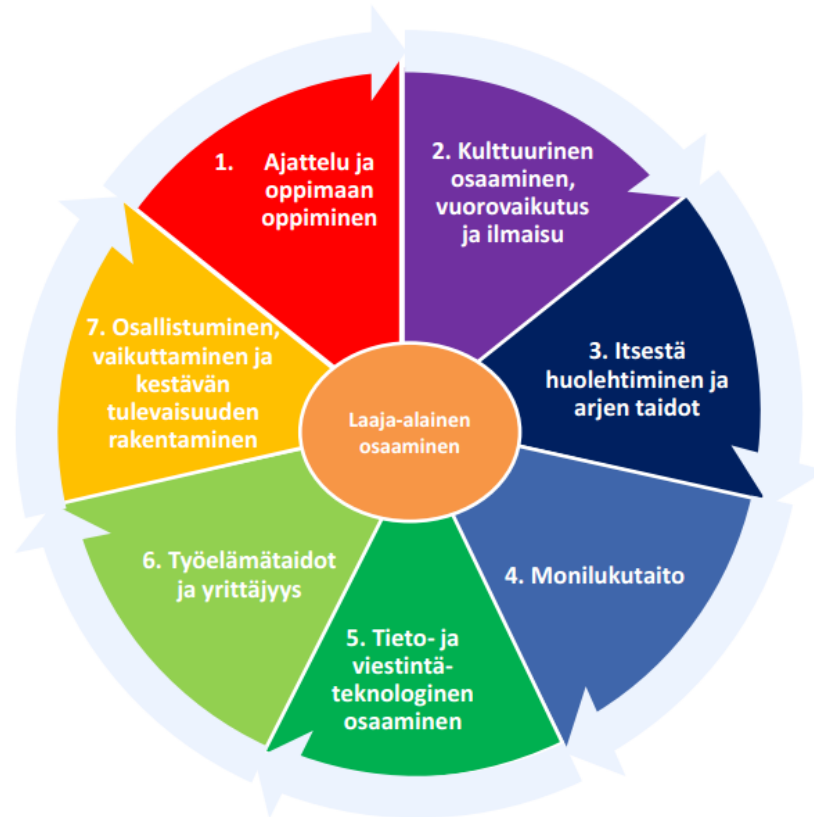
Perusopetuksen tehtävä on luoda perusta oppilaiden yleissivistykselle, toimia jatkumona esiopetukselle ja luoda valmiudet toisen asteen opintoihin. Koulu tukee oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja omaan identiteettiin, kehittää oppilaita osallistuviksi yhteiskunnan jäseniksi ja vahvistaa oppilaiden demokraattista arvopohjaa. Perusopetus lisäksi edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä sekä oppimista kestäväan elämäntapaan. Se kehittää kulttuurista osaamista ja kulttuurisen moninaisuuden arvostamista. Oppilas oppii maailmanperinnön säilymisen merkityksen sekä oman paikkansa kulttuurin luojana, välittäjänä ja muokkaajana. Perusopetus antaa oppilaille eväät toimia yhteiskunnassa myönteisenä muutosvoimana.

Perusopetus pohjautuu yhteiseen arvoperustaan, jonka kivijalkana toimii yhdenvertaisuus, ihmisarvo ja oikeudenmukaisuus. Arvoperustaa muodostaa mm. oppilaan ainutlaatuisuus ja oikeus hyvään opetukseen, millä viitataan oppilaan oikeuteen kasvaa omaan identiteettiin, oikeuteen saada kannustusta, tukea ja arvostusta sekä oikeuteen saada kokemuksia osallisuudesta ja yhteisöllisyydestä. Oikeus hyvään opetukseen ehkäisee syrjäytymistä, luo hyvät edellytykset terveelle kasvulle ja kehitykselle sekä tukee elinikäistä oppimista. Oppilaita kannustetaan tunnistamaan arvoja sekä kriittisesti pohtimaan arvojensa perustaa.

Perusopetuksen arvoperustaa ohjaa myös ihmisyyden, sivistyksen, tasa-arvon ja demokratian, jotka heijastavat arvoja kuten oikeudenmukaisuus, yhdenvertaisuus ja eettisyys. Sivistys merkitsee mm. kykyä ja rohkeutta ratkaista ristiriitaisia eettisiä, kykyä tietoon pohjautuvaan pohdintaan sekä kykyä tarkastella ilmiöitä eri näkökulmista. Sivistynyt ihminen pohtii kriittisesti tietämystään sekä arvomaailmaansa, ottaa toiset huomioon sekä on vastuuntuntoinen. Tasa-arvo ja demokraattisuus tukevat yksilön kasvua yhteisöön ja yhteiskuntaan. Oppilas oppii yhteisöllisyyden, ihmisarvon sekä yhdenvertaisuuden merkityksen. Koulu tukee oppilaan kasvua aktiiviseksi, osallistuvaksi kansalaiseksi sekä edistää taloudellista, sosiaalista, alueellista ja sukupuolten tasa-arvoa.

Kulttuurisen moninaisuuden arvostus tukee yhteisöllisyyttä, kulttuurienvälistä vuorovaikutusta, kulttuurin kehittymistä, oman kulttuuri-identiteetin rakentumista ja maailmankansalaisuuteen kasvamista. Oppiminen yli kieli-, kulttuuri-, -uskonto- ja katsomusrajojen myös osaltaan tukee yhteisöllisyyttä. Omaksumalla kestävä elämäntavan oppilas tukee ekosysteemin elinvoimaisuutta, monimuotoisuutta ja uusiutumiskykyä, luonnonvarojen kestävää kulutusta ja maailman monimuotoisuuden säilymistä myös tuleville sukupolville.

Miten maailmankansalaisuus on sitten integroitu uusimpaan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin, ja miten tämä vastaa OECD:n ehdotelmaa globaaliosaamisen arvioinnista? Uusimman opetussuunnitelman perusteiden arvoperusta heijastaa samoja käsitteitä kuin em. OECD:n ja Opetushallituksen julkaisut: ihmisarvo ja yhdenvertaisuus, oikeudenmukaisuus sekä globaalivastuu ja kestävä kehitys. Nämä arvot ohjaavat yksilön toimintaa aktiivisena kansalaisena, jolla on halua ja tietotaitoa vaikuttaa. Opetussuunnitelman lähtökohta on laaja-alainen osaaminen, joka on sidottu samoihin raameihin, kuin OECD:n ja Opetushallituksen kuvaukset globaalikompetensseista: tiedot, taidot, arvot, asenteet ja tahto. Opetussuunnitelman kuvailema oppimistapa on aktiivinen ja osallistuva. Näin pyritään välttämään faktatiedon ulkoa oppimista ja edesautetaan tiedon ymmärtämistä ja sisäistämistä toiminnallisen oppimisen kautta. Laaja-alainen oppiminen koostuu seitsemästä eri osaamisalueesta, jotka esitetään alla olevassa kuvassa.

Kuva 2. Laaja-alainen osaaminen. Opetushallitus 2014.

Ensimmäinen, ajattelu ja oppimaan oppiminen, merkitsee ajattelun taitojen oppimista, kuten tiedonhakuja sekä tiedon arviointia, muokkaamista ja tuottamista tiedonjakoa varten. Oppilas on tutkiva ja luova työskentelyssään, ja oppiminen tapahtuu tekemisen kautta. Hän oppii arvioimaan tietoa kriittisesti eri näkökulmista ja yhdistelemään opittua tietoa, myös koulun ulkopuoliseen elämään. Toinen osaamiskokonaisuus on kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu. Oppilaat oppivat ymmärtämään kestävän elämäntavan välttämättömyyden ja osaavat toimia joustavasti monipuolisissa, eri kulttuureja yhdistävissä tilanteissa. Oppilaat osaavat arvostaa omaa kulttuuriaan ja taustaansa, ymmärtävät niiden merkityksen, ja heitä rohkaistaan pohtimaan paikkaansa sukupolvien ketjussa. Oppilaille rakentuu vahva ymmärrys ihmisoikeuksista. He kehittävät vuorovaikutustaitojaan ja heillä on avoin, kunnioittava ja luottava asenne muita ihmisiä ja kulttuureita kohtaan. He ymmärtävät roolinsa perinteiden kulttuurin välittämisessä, luomisessa ja muokkaamisessa.

Kolmas osaamiskokonaisuus on itsestä huolehtiminen ja arjen taidot, jonka keskeisenä ajatuksena on luottava suhtautuminen tulevaisuuteen. Oppilaita ohjataan terveelliseen, turvalliseen ja kestäväan elämäntapaan. Itsestä huolehtiminen merkitsee myös omien oikeuksien tuntemista, eettisyyden ymmärtämistä sekä vastuunottamista. Oppilaat ymmärtävät miten he omalla toiminnallaan vaikuttavat muiden elämään ja oppivat mm. kuluttajataitoja ja mediakriittisyyttä. Neljäs osaamiskokonaisuus on monilukutaito, eli kyky tulkita, tuottaa ja arvottaa tekstejä sekä ymmärtää eri viestinnän muotoja. Kokonaisuudessa teksti käsitetään laajemmassa merkityksessä. Globaalikasvatukselle erityisen tärkeää on kulttuurinen lukutaito, joka on mm. ympäröivän kulttuurin tulkitsemisesta ja ymmärtämisestä. Oppilaat oppivat tarkastelemaan ympäröivää maailmaa kriittisesti ja osaavat käyttää oppimia taitojaan osallistumisessa ja vaikuttamisessa.

KI 16.9.2016

Viides kokonaisuus on tieto- ja viestintäteknologinen (tv) osaaminen, joka on myös monilukutaitoa. Oppilaat oppivat tiedonhallintaa ja ymmärtävät tv:n merkityksen oman elämän vuorovaikutustilanteissa sekä kestävässä kehityksessä. Oppilaat käsittävät myös tv:n tärkeyden kansainvälisessä vuorovaikutuksessa ja sen käytännöllisyyden vaikuttamisen keinona. Samalla opitaan oppimistaitoja, kriittistä ajattelua sekä vuorovaikutustaitoja. Kuudes osaamiskokonaisuus on työelämätaidot ja yrittäjäyys, josta oppilaat saavat työelämäntuntemusta. Kokonaisuudella kehitetään oppilaiden kykyä työskennellä itsenäisesti ja ryhmissä sekä välitetään oppilaille ajatusta laajemmasta työyhteisöstä: Oppilaat toimivat osana kokonaisuutta, jolla on yhteiset tavoitteet. Oppilaat ymmärtävät teknologisen kehityksen ja taloudellisen globalisoitumisen merkityksen sekä kieli- ja vuorovaikutustaitojen välttämättömyyden. Oppilaita kannustetaan toimimaan omaaloitteisesti ja kohtaamaan muutostilanteet positiivisella asenteella sekä innovatiivisilla ratkaisuilla.

Viimeinen osaamiskokonaisuus on osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuuden rakentaminen. Oppilaat oppivat vuorovaikutus- ja yhteistyötaitoja, kuten neuvottelemista, sovittelmista ja ristiriitojen ratkaisemista. Oppilaita myös rohkaistaan pohtimaan ilmiöitä ja toisten näkemyksiä yhdenvertaisuuden, tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja kestävä kehityksen tarkastelukulmista. Osio kokoaa yhteen laaja-alaisen oppimisen tavoitteen: kasvattaa yksilöstä aktiivinen ja vastuullinen kansalainen. Yhteiskunnan kannalta osallistuminen toimintaan on demokratian toimivuuden perusedellytys. Kokonaisuudessa siis painottuu juuri osallistuminen, aktiivinen kansalaisuus ja vaikuttamisen taidot. Oppilaat kehittävät kriittistä pohdintaa, omien näkemyksien ilmaisemista ja heitä kannustetaan osallistumaan omaa oppimista koskeviin päätöksiin.

Esimerkkejä siitä, miten laaja-alainen osaaminen on sisällytetty oppiaineisiin ja miten se tarkemmin konkretisoituu opetuksessa, löytyy mm. katsomusaineista, joissa toteutuu erityisesti kohdat 1 – 3 ja 7 laaja-alaisesta osaamisesta. Esimerkiksi elämäkatsomustiedon opetuksen tehtäväksi Opetussuunnitelman perusteet määrittää

'--- kehittää oppilaiden valmiuksia kasvaa itsenäiseksi, suvaitsevaiseksi, vastuulliseksi ja arvostelukykyiseksi yhteisönsä jäseneksi --- täysivaltainen demokraattinen kansalaisuus globalisoituvassa ja nopeasti muuttuvassa maailmassa. --- eettisen ja kriittisen ajattelu- ja toimintakyvyn sekä oppimisen taitojen kehittämistä --- avoin ja pohdiskeleva asenne.'
(Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 253.)

Laaja-alainen osaaminen ja maailmankansalaisuus on näkyvä ja tärkeä osa oppiaineen tehtävää. Elämäkatsomustiedossa arvopohja on jo luonnostaan vahvasti esillä sekä tukemassa opintoja että kriittisen pohdinnan kohteena. Käytännön tasolla oppilaat mm. tutustuvat keskeisiin käsitteisiin sekä oppivat maailmanperinnöstä, kestävä elämäntavan merkityksestä ja globaalivastuusta. Oppilaat myös oppivat argumentaatiotaitoja, ajattelun ja oppimisen taitoja, vuorovaikutustaitoja sekä yhteisöllisyyttä. Samat teemat ovat esillä niin laaja-alaisessa osaamisessa kuin globaaliosaamisessakin, ja oppiaine tukeekin hyvin oppilaan kasvua osallistuvaksi ja aktiiviseksi maailmankansalaiseksi.

Toiseksi esimerkiksi voi nostaa vieraat kielet. Kielioppiaineiden ja laajemmin kielikasvatuksen³ tehtävä on monimuotoinen. Laaja-alaiseen verraten kielikasvatus toteuttaa jokaista kaavion kohtaa. Erityisesti kielenopetus kehittää oppimista ja ajattelun taitoja, kulttuurista osaamista ja vuorovaikutusta sekä valmiuksia aktiiviseen osallisuuteen ja toimijuuteen. Oppilaat pääsevät harjoittamaan kieli- ja vuorovaikutustaitojaan erilaisissa autenttisissa ja kannustavissa ympäristöissä. Viereen kielen rinnalla he oppivat mm. media- ja monilukutaitoja, kielen ja kulttuurien erityispiirteitä sekä kulttuurien välistä vuorovaikutusta. He oppivat

³ Käsitettä *kielikasvatus* ei tässä julkaisussa käydä tätä tarkemmin läpi. Lisätietoa löytyy mm. Opetussuunnitelman perusteista 2014.

KI 16.9.2016

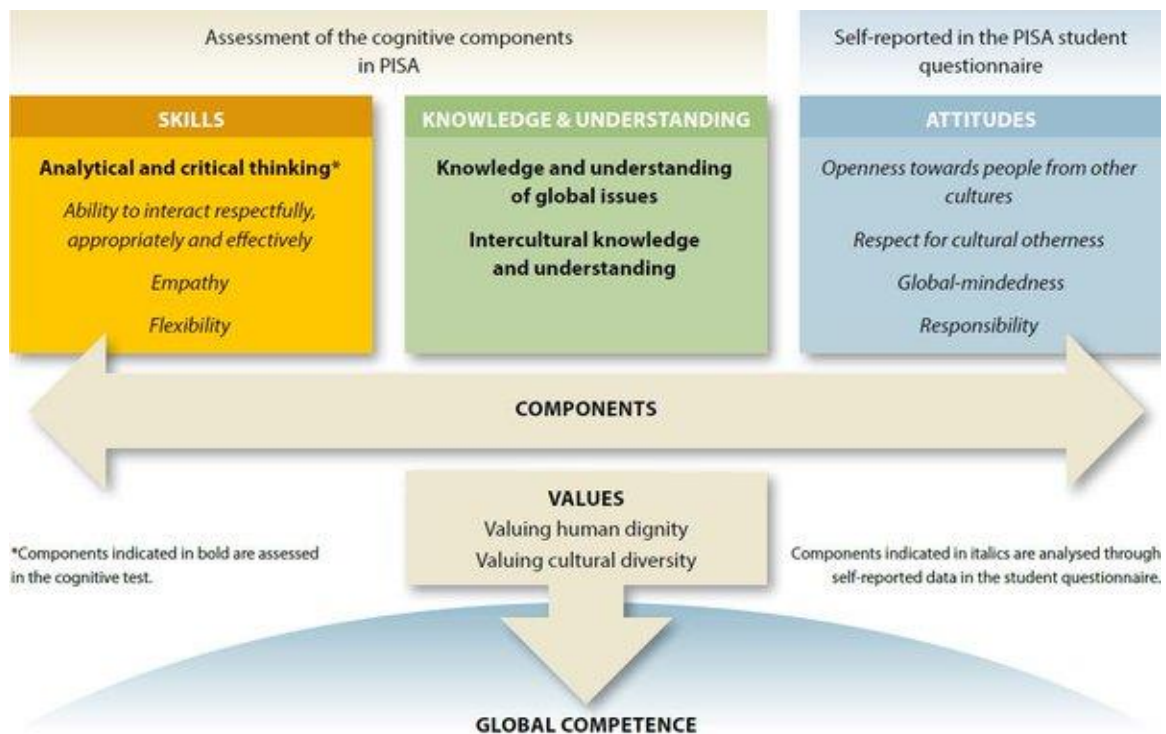
arvostamaan muita kieliä, ihmisiä ja kulttuureita sekä ymmärtämään monikielisuuden merkityksen maailmankansalaisuudessa.

Elämäkatsomustieto ja vieraat kielet toimivat hyvinä esimerkkeinä siitä, kuinka laaja-alainen osaaminen on integroitu eri oppiaineisiin. Paikallisten opetussuunnitelmien laatijoiden ja tarkemmin opettajien tehtäväksi jää konkreettinen maailmankansalaisen tietojen, taitojen ja arvojen välitys. Seuraavassa osiossa pohditaan, kuinka hyvin nämä tiedot vastaavat OECD:n Pisa-tutkimuksissa mitattavia globaali-osaamisen kompetensseja.

KI 16.9.2016

4. Globaaliosaamisen mittaaminen OECD:n Pisa-tutkimuksissa

OECD:n ehdottamassa viitekehyksessä mitattaisiin kolme asiaa: tietämystä ja ymmärrystä globaaleista kysymyksistä, interkulttuurista tietämystä ja ymmärrystä sekä analyttistä ja kriittistä pohdintaa. Ensimmäisellä pyritään mittaamaan, onko oppilas sisäistänyt ja ymmärtänyt kyseiset tiedot, ja osaako hän yhdistellä tietoa eri lähteistä. Toinen kohta viittaa oppilaan ymmärrykseen ja tietoisuuteen omasta ja muista kulttuureista sekä niiden vaikutuksesta toisiinsa. Kolmas kohta käsittää kykyä tarkastella tietoa. Se mittaa oppilaan kykyä ymmärtää eri ilmiöiden tai käsitteiden vuorovaikutusta ja suhdetta toisiinsa. Kohdassa myös mitataan oppilaan kykyä kriittiseen tarkasteluun ja erityisesti oppilaan kykyä ymmärtää oman kulttuurin vaikutus omaan näkökulmaan. Globaaliosaaja osaa ottaa huomioon muiden tarkastelukulmia ja näkemyksiä.

Kuva 3. Globaalikompetenssin osa-alueet. OECD 2016.

Näitä em. kolmea mitattaisiin sijoittamalla PISA-testeihin case study -tyylinen kysymys. Oppilaille annettaisiin jokin autenttinen ongelma, kuten ilmastonmuutos, ja heidän tulisi tarjota ratkaisu, joka heijastaa mm. ymmärrystä globaaleista kysymyksistä ja niiden vaikutuksista globaalilla ja paikallisella tasolla. Tämän lisäksi testeissä olisi myös kysely, jolla mitattaisiin oppilaiden asenteita. Kyselyllä oppilaat arvioisivat omaa tietämystään globaalikysymyksistä ja kykyjään toimia interkulttuurisessa vuorovaikutuksessa. Jälkimmäiseen kuuluvat niin kielitaito kuin yleisetkin kommunikaatiotaidot eri kieli- ja kulttuuritaustaisten ihmisten kanssa. Oppilaat arvioivat omaa joustavuuttaan käyttäytymisensä ja ajattelutapojensa suhteen sekä taitoa tarkastella ilmiöitä toisen näkökulmasta. Oppilaat arvioisivat myös avoimuuttaan ja kunnioitustaan muita kulttuureja kohtaan, globaalimielisyyttään sekä vastuun ottamista omasta käyttäytymisestään. Lisäksi kyselyn tuloksia verrattaisiin case study -tuloksiin selvittämään, korreloivatko testit keskenään. Tuloksista voisi myös esimerkiksi löytyä asuinaluekohtaisia tendenssejä osaamistason tai asenteiden suhteen.

KI 16.9.2016

Edellä läpikäytyjen kuvausten perusteella voi esittää arvion, että Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 on ottanut globaali osaamisen hyvin huomioon ja oppilaille tarjotaan hyvät valmiudet niin PISA-testien kannalta kuin yleisemmällä tasollakin oppilaan kehityksessä maailmankansalaiseksi. Huomionarvoista on kuitenkin se, että Opetussuunnitelman perusteet on vain osa varsinaista noudatettavaa opetussuunnitelmaa, jonka kukin koulu tai kunta laatii itse. Opetussuunnitelmaan perusteet on siis normi, kun taas paikallisesti päätettäviin asioihin kuuluu mm. perusopetuksen arvoperusta ja oppimiskäsitys, johon kukin taho voi tehdä täydennyksiä esimerkiksi lisäämällä paikallisia näkökulmia tai painotuksia.

Tutkielmassa läpikäytyt julkaisut heijastavat samoja arvoja ja taitoja, ja niissä kaikissa painottuu oppilaan kehitys aktiiviseksi kansalaiseksi, joka osaa kohdata kulttuurisen monimuotoisuuden, työskentelee kestävämmän maailman luomiseksi, ja jonka arvopohjana toimii ihmisarvo. Opetussuunnitelman perusteiden lähtökohdat ja tavoitteet ovat kunnianhimoiset ja vastaavat nyky maailman asettamiin haasteisiin, mutta niiden vaikuttavuutta käytännössä sekä konkreettista toteutumista opetuksessa on haastavampaa arvioida.

KI 16.9.2016

5. Competences for Democratic Culture (Euroopan neuvosto): Kuvaus demokraattisen toimintakulttuurin kompetensseista

Euroopan neuvoston demokraattisen kansalaisuuden viitekehys pureutuu niihin kompetensseihin, joita yksilö tarvitsee osallistuakseen aktiivisesti ja tarkoituksenmukaisesti demokraattisessa toimintakulttuurissa⁴. Termillä *demokraattinen toimintakulttuuri* halutaan painottaa demokratian kulttuurisidonnaisuutta: Demokratian toteutumista mahdollistaa mm. demokraattiset instituutiot ja lainsäädäntö, mutta demokratian toiminnallisuus on riippuvainen kulttuurikontekstista, jonka muodostavat demokraattiset arvot, asenteet ja käytännöt. Yksilöt toimivat yhä monikulttuurisemmissä yhteisöissä, ja täten demokratia on vahvasti sidoksissa myös interkulttuuriseen osaamiseen. Demokraattinen kansalaisuus käsittää mm. sitoutumista demokraattiseen lainsäädäntöön ja ihmisoikeuksiin, kunnioitusta kulttuurista moninaisuutta ja kansalaisten yhdenvertaisuutta kohtaan sekä halukkuutta ilmaista omia mielipiteitä ja ottaa huomioon toisten näkökulma. Demokraattinen kansalainen sitoutuu enemmistön päätöksiin sekä ymmärtää, kuinka tärkeää on turvata myös vähemmistöjen oikeudet.

Viitekehysten taustana toimii käsitys kulttuurista heterogeenisenä ja dynaamisena ilmiönä⁵. Kulttuurien sisällä on paljon variaatiota, ja kulttuurien väliset rajat ovat häilyviä. Yksilö ei milloinkaan kuulu vain yhteen kulttuuriin, vaan hänellä on monia eri kulttuurisia viiteryhmiä. Tämä myös antaa pontta kulttuurien dynaamisuudelle, sillä jokainen yksilö tuo oman näkökantansa kulttuuriin ja jokaisen yksilön näkökantaan vaikuttaa hänen jokainen eri kulttuurinen viiterühmänsä. Kulttuurit ovat siis riippuvaisia niin sisäisesti eri jäsenten omista näkökulmista kuin ulkoisestikin kulttuurien välisesti. Kulttuurit ovat myös riippuvaisia mm. ajasta, sosiaalisesta kontekstista, poliittisten ja taloudellisten ilmiöiden vaikutuksesta, sekä jäsenien normeista, arvoista ja käytännöistä. Näin ollen interpersonaaliset tapaamiset muuttuvat interkulttuurisiksi: Ihmiset eivät tapaa vain eri ihmisiä, vaan myös hänen mukanaan tuomansa kulttuurin. Interkulttuurinen vuorovaikutus antaa mahdollisuuden yhdenvertaisuuden lisääntymiseen, vähentää ennakkoluuloja ja vahvistaa demokraattisen yhteisöjen yhtenäisyyttä. Interkulttuurinen tilanne voi käsittää osallistujia, jotka kokevat olevansa vastakkaisista kulttuureista. Viitekehyksessä huomionarvoista onkin, miten erilaiseen kulttuuritaustaan viitataan: Perinteisempi 'ihmiset muista kulttuureista' on korvattu ilmaisulla 'ihmiset, joilla havaitaan olevan eri kulttuuritausta kuin itsellä', millä vältetään negatiivinen erilaisuuden korostus.⁶

Kompetenssien opetuksessa ei opeteta mitä ajatella, vaan miten: oppilaita kasvatetaan yhdenvertaisuuden arvostamiseen, kunnioittavaan käytökseen sekä tietoisuuteen omista oikeuksista ja vastuista. Kompetensseja ei ole mielekästä hahmottaa yksittäisinä taitoina, vaan pikemminkin ihminen hyödyntää erilaisia kompetenssiklustereita. Ne eivät myöskään ole staattisia taitoja, vaan dynaaminen prosessi, sillä omaa kompetenssia arvioidaan ja muokataan kokemusten kertyessä. Kompetenssit valittiin viitekehukseen tekemällä meta-analyysi monen eri elimen, kuten Unesco:n ja OECD:n, sekä yksittäisten tutkijoiden selvityksistä. Kompetenssien tuli olla luonteeltaan sellaisia, että niitä pystyttäisiin opettamaan, oppimaan ja arvioimaan.

Viitekehys koostuu 20 eri kompetenssista, jotka on luokiteltu 4 kategoriaan: arvot, asenteet, taidot sekä tietämys ja kriittinen ymmärrys⁷. Demokraattinen toimintakulttuuri vaatii osaavia ja osallistuvia kansalaisia sekä instituutioita, jotka tukevat kansalaisen osallistumista ja kompetenssien käyttöä. Kompetenssit ovat siis välttämättömyys demokraattiselle toimijuudelle, mutta ne eivät yksinään riitä. Myöskään pelkkä

⁴ Alkuperäinen termi *culture of democracy*. Tässä julkaisussa käytetään suomennoksia demokratia sekä demokraattinen toimintakulttuuri.

⁵ *Kulttuuri* käsitetään samalla tavoin OECD:n julkaisussa.

⁶ Sama termi mainitaan myös OECD:n julkaisussa, mutta vähemmällä painoarvolla.

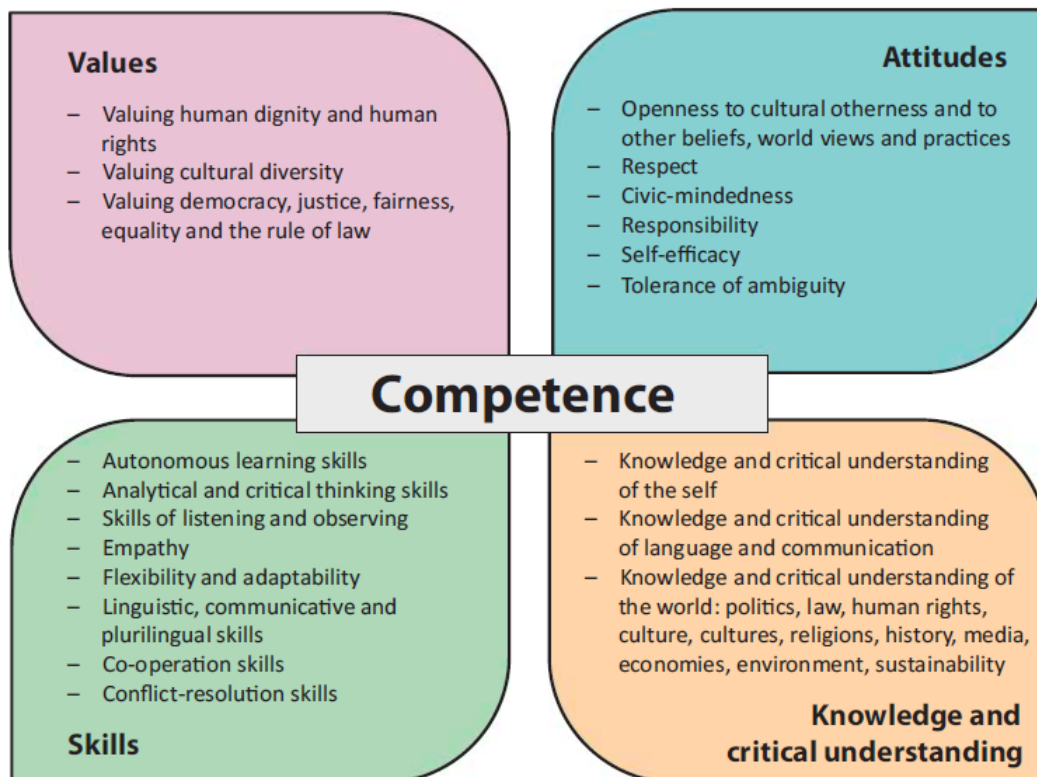
⁷ *Critical understanding*

KI 16.9.2016

kompetenssien omaksuminen ei ole riittävää, vaan jokaisella tulee myös olla yhdenvertainen lähtökohta käyttää kompetensseja ja näin toimia aktiivisena kansalaisena. Tämä vaatii toimia, jotka takaavat myös epäedullisessa asemassa olevien ihmisten mahdollisuudet vaikuttaa tasa-arvoisena kansalaisena.

Viitekehysten ensimmäinen kompetenssi on arvot, jotka motivoivat ja ohjaavat toimintaa. Arvot toimivat siis valintaperusteina toiminnalle. Juuri arvojen normatiivisuus ja preskriptiivisyys erottavat ne asenteista, joilla viitataan ihmisen yleiseen mentaliteettiin tai asenteeseen asiaa tai henkilöä kohtaan. Arvoilla on perusteltu paikka kompetensseissa, sillä ilman demokraattisia arvoja kompetenssit käsitettäisiin yleisemmällä tasolla, ja samoja taitoja voisi käyttää demokraattista toimintaa vastaan esimerkiksi totalitaaristen arvojen pohjalta. Demokraattisia arvoja ovat mm. demokratian ja oikeusturvan arvostus sekä ihmisarvo, joka toimii perustana vapaudelle, tasa-arvolle ja oikeudenmukaisuudelle. Kulttuurisen moninaisuuden arvostus luo perustan interkulttuuriselle vuorovaikutukselle, joka taas kehittää demokraattista kulttuuria. Esimerkiksi tasa-arvo toimintaa motivoivana tekijänä takaa sen, että jokaiselle – taustasta ja kulttuurisesta viiteryhmästä riippumatta – kansalaiselle suodaan yhtäläiset vaikuttamismahdollisuudet ja oikeusturva.

Mallin toinen kompetenssi on asenteet, ja sen komponentit on kuvailtu samoin kuin OECD:n julkaisussa⁸. Demokraattinen asenne merkitsee avoimuutta eri kulttuuritaustaisia henkilöitä kohtaan, ja se tulee ymmärtää laajemmassa merkityksessä kuin vain kiinnostuksena uusia ja eksoottisia ilmiöitä kohtaan. Avoimuus on kiinnostuksen lisäksi halua pidättäytyä tuomitsemasta muita, valmius kohdata ihmisiä, joilla on eri kulttuuritausta, sekä halua hakeutua tilanteisiin, joissa voi tehdä yhteistyötä ja olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Asenteisiin kuuluu myös esimerkiksi kunnioituksen osoitus muita ihmisiä kohtaan. Huomionarvoista on, että

viitekehyksessä kunnioitus ei merkitse toleranssia, erojen vähättelyä tai sivuuttamista, pyrkimystä olla asioista

⁸ -- Asenteet koostuvat neljästä komponentista: yksilön käsitys kohteesta, tunne kohdetta kohtaan, negatiivinen tai positiivinen arviointi kohteesta sekä tendenssi käyttäytyä tietyllä tavalla kohdetta kohtaan--

KI 16.9.2016

samaa mieltä, eikä omaa käsitystä asiasta tarvitse muuttaa toisen käsityksen mukaiseksi. Sen sijaan kunnioitusta on se, että ymmärretään toisen ihmisen arvo, hänen oikeutensa olla eri mieltä ja käsitetään esimerkiksi näkökulmien ja mielipiteiden eroavaisuudet.

Toiseen komponenttiin kuuluvat myös pyrkimys yhteisöllisyyteen⁹ ja tähän liittyvä moraalinen vastuu. Ensimmäisellä käsitteellä viitataan kansalaisen asenteeseen yhteisöä tai sosiaaliryhmää kohtaan. Yksilö on osa montaa eri yhteisöä, ja hän tuntee vastuuntuntoa muita yhteisön jäseniä kohtaan. Hän on halukas yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen yhteisössä, sekä haluaa osallistua päätösten tekemiseen. Jälkimmäinen termi, moraalinen vastuu, merkitsee asennetta omaa toimintaa kohtaan. Demokraattisesti asennoitunut kansalainen arvioi omaa käytöstään ja käytöksensä seuraamuksia. Hän ymmärtää omat velvollisuutensa ja arvojen pohjalta tietää, miten eri tilanteissa kuuluu käyttäytyä. Kansalainen osaa toimia itsenäisesti, ottaa vastuun toiminnastaan ja hänellä on halua ryhtyä toimiin vaikeissakin tilanteissa. Jälkimmäinen viittaa esimerkiksi tilanteeseen, jossa toisen ihmisoikeuksia loukataan, ja tilanne vaatii halua, taitoa ja rohkeutta toimia asian korjaamiseksi. Kompetenssiin kuuluu myös usko omiin kykyihin ja kyky kohdata ristiriitaisetkin tilanteet positiivisella, hyväksyvällä mielellä.

Viitekehyksen kolmas komponentti on taidot. Demokraattinen kansalainen omaa hyvät oppimaan oppimisen taidot eli hän osaa mm. arvioida omaa oppimistaan, seurata sen etenemistä ja huomioi oman tietämyksensä puutteet. Hän oppii käsittelemään esimerkiksi poliittisia ja kulttuurin kysymyksiä käyttämällä erilaisia lähteitä. Hän on myös kykeneväinen analyttiseen ja kriittiseen pohdintaan. Analyttisyys merkitsee kokonaisuuden hajottamista pienempiin osasiin ja näiden osasten tarkkaa tulkitsemista ja yhteyksien etsimistä, eroavaisuuksien ja epäjatkuvuuksien löytämistä, sekä vaihtoehtoisten merkityksien tunnistamista. Kriittisellä pohdinnalla malli viittaa ilmiöiden arviointiin ja pohdintaan. Arvioinnin kohteena voi olla esimerkiksi kohteen luotettavuus, validius ja hyväksyttävyyys. Oppija ymmärtää, miten esimerkiksi omat oletukset ja ennakkokäsitykset ovat vaikuttaneet arviointiprosessiin sekä miten arviointiin ovat vaikuttaneet omakulttuuritausta ja näkökulma.

Taitoihin kuuluvat myös kyvyt kuunnella ja ymmärtää muiden mielipiteitä, havaita ja oppia muiden käytöksestä sekä kyky kohdistaa havaitseminen myös siihen, *miten* asiat esitetään, asiasisällön lisäksi. Toisaalta ymmärretään myös, mitä toinen jättää sanomatta, mitä hän implikoi sanomallaan, sekä havainnoi miten muut keskustelun osallistujat reagoivat sanottuihin asioihin. Kansalainen osaa myös olla empaattinen, joka tässä kontekstissa merkitsee taitoa havaita ja ymmärtää ilmiöt ja ihmiset myös muiden näkökulmasta. Empatiaa on kognitiivista (ajatusten ja havaintojen käsittäminen), affektiivista (toisten tunnereaktioiden käsittäminen) sekä sympaattista. Demokraattinen taitaja osaa myös sovittaa ja muokata omia ajatuksiaan ja käyttäytymistään kontekstiin sopivammiksi, sopeutuu muutokseen luontevasti ja kohtaa erilaiset kulttuuritaustat ja kommunikaatiotyylit positiivisella mielellä. Hän on kykenevä muokkaamaan ajatusmaailmaa uusien kokemusten ja tiedon myötä.

Välttämättömiä niin demokraattiselle kuin interkulttuurisellekin osaamiselle ovat myös kielelliset taidot sekä yhteistyötaidot. Kansalainen osaa ilmaista esimerkiksi omia mielipiteitään ja keskustella tarkoituksenmukaisesti selkeällä kielellä. Hänellä on valmiudet osallistua interkulttuuriseen kommunikaatioon esimerkiksi käyttämällä eri kieliä tai kielen variaatioita, ja hän kykenee havaitsemaan erilaisia ilmaisutapoja ja kommunikatiivisia käytäntöjä, niin verbaalisia kuin non-verbaalisiaakin. Demokraattinen taitaja osaa toimia kannustavana ja avuliana ryhmän jäsenenä, joka pyrkii aikaansaamaan yhteisymmärryksen ryhmässä. Hänellä on myös taitoa tunnistaa ja ratkoa konflikteja rauhanomaisesti ja ottaen huomioon jokaisen ryhmän jäsenen näkemys asiaan.

⁹ Alkuperäisessä tekstissä englanninkielinen vastine on civic-mindedness, joka voidaan suomentaa yhteisöllisyydeksi tai yhteisölliseksi toimintakulttuuriksi.

KI 16.9.2016

Demokraattinen osaaminen merkitsee kannustavaa vastavuoroisuutta, yhteisymmärrystä ja luottamuksen luomista vastakkaisia näkemyksiä edustavien yksilöiden välille.

Viitekehysten neljäs ja viimeinen komponentti on tietämys ja kriittinen ymmärrys, jotka vaativat ilmiöiden jatkuvaa aktiivista arviointia ja tulkintaa. Kompetenssiin sisältyy tietämys ja kriittinen arviointi itsestä, kielestä ja kommunikaatiosta sekä maailmasta ja sen erilaisista demokraattisista instituutioista. Kansalainen on tietoinen omasta maailmankuvastaan ja kulttuurisesta viiteryhmästään ja ymmärtää, miten ja mitkä oletukset ja ennakkokäsitykset toimivat hänen oman näkökulmansa tukena. Hän osaa arvioida, miten kaikki edellä mainitut vaikuttavat siihen, miten hän kokee maailman. Hän myös tuntee omat kykynsä sekä niiden rajallisuuden.

Tietämys ja kriittinen arviointi kielestä ja kommunikaatiosta tarkoittaa mm. tietämystä eri kielten eri tilanteisiin sopivista verbaalisista ja non-verbaalisista kommunikaatiokäytännöistä, ymmärrystä kulttuurien välisistä eroista näissä käytännöissä, sekä muuten taitavaa kielenkäyttöä. Ymmärretään myös kielen ja kulttuurin vahva suhde, ja miten esimerkiksi oletukset, ennakkokäsitykset ja havainnot ovat suoraan kytköksissä niihin kieliin, joita osataan. Maailmantiedolla viitekehyksessä viitataan esimerkiksi tietoon historiasta, politiikasta, lainsäädännöstä, ihmisoikeuksista, ympäristöstä ja kulttuurista. Demokraattinen taitaja tuntee mm. eri alojen peruskäsitteitä sekä niiden globaaleja ja erityiskysymyksiä, ymmärtää niistä rakentuvan maailmankuvan sekä osaa kriittisesti arvioida ja tulkita sitä. Hän siis käsittää, miten esimerkiksi yksilön historian tietämys vaikuttaa siihen, miten hän kokee ja ymmärtää demokratian, ja miten kulttuuri on historian tuotosta. Hänellä on erityisen vahva ymmärrys kulttuureista ja kulttuurisista viiteryhmistä sekä niihin liittyvistä arvoista, normeista ja kulttuureista, mikä on suoraan yhteydessä myös hänen interkulttuuriseen osaamiseensa.

Euroopan neuvoston demokraattisen kansalaisuuden viitekehys tarjoaa puitteet kasvattaa kansalaiset toimimaan monikulttuurisissa ja demokraattisissa yhteiskunnissa. Viitekehys on hyvin samankaltainen kuin muut tässä tutkielmassa läpikäytyt julkaisut: Jokaisessa mallissa toistuvat samat termit, samat osaamisalueet ja samat päämäärät. Jokaisen perustavanlaatuisena rakenteena toimii arvomaailma, josta erityistä painoarvoa saa ihmisarvo. Jokainen julkaisu on suoraa seuraamusta yhteisöjen ja yhteiskuntien kehityksestä kulttuurisesti monimuotoisempaan suuntaan. Jokaisella julkaisulla on pyrkimys luoda avoimempaa ja oikeudenmukaisempaa maailmaa, jossa kansalaiset ymmärtävät olevansa osa monenlaisia paikallisia ja globaaleja yhteisöjä. Päämääränä on myös kasvattaa aktiivisia osallistujia ja vaikuttajia, joilla on halu kehittää maailmaa kestävämpään suuntaan, huomioiden samalla maailmanperinnön ja kulttuurien säilymisen ja kehittymisen merkityksen. Niin globaaliosaaminen kuin demokraattinenkin osaaminen vaatii yksilöltä laaja-alaista tietotaitoa, kriittistä arviointia sekä omasta että muiden näkökulmista, halua vaikuttaa ja osallistua sekä ihmisarvon ja kulttuurisen moninaisuuden arvostusta.

KI 16.9.2016

6. Pohdinta

Kuvaukset globaaliosaamisesta, maailmankansalaisen kompetensseista, laaja-alaisesta osaamisesta sekä demokraattisen kansalaisuuden kompetensseista ovat huomattavan samankaltaisia. Osasyynä tähän on OECD:n kehittämät raamit, joille kompetenssit perustuvat (OECD: Definition and Selection of Competencies, DeSeCo¹⁰). Pieniä eroja kuitenkin löytyy. Kuten tekstissä on mainittu, OECD:n julkaisu globaalikompetensseista on huomattavan lähellä globaaliosaamista edeltävää käsitettä, interkulttuurinen osaaminen. OECD painottaa siis *kulttuurien välisyyttä*, jossa lähtökohtana on ihmisten, kulttuurien, kielten ja muiden vastaavien eroavaisuus. OECD mainitsee kuitenkin sivulauseessa termin *kulttuurinen viiteryhmä*¹¹, joka avataan huomattavasti paremmin Euroopan neuvoston kuvauksessa demokraattisesta kansalaisuudesta. Kulttuuriset viiteryhmät ovatkin luontainen osa maailmankansalaisuutta – se poistaa käsitykset erilaisuudesta, eri lähtökohdista ja eri taustoista, ja painottaa *maailmankansalaisuutta* ja *yhtenevyyttä*.

Edellinen pohdinta johtaa suoraan seuraavaan mielenkiintoiseen vertailukohteeseen – miten eri julkaisuissa käsitetään kulttuuri ilmiönä ja miten nämä kuvaukset linkittyvät maailmankansalaisuuteen. OECD:n ja Euroopan neuvoston käsittelytapa perustuu samaan käsitykseen kulttuurista: Kulttuuri on dynaaminen, heterogeeninen ja monimuotoinen. Kulttuuri sisältää materiaalien (mm. vaatetus ja ruoka) ja sosiaalisten (mm. kieli ja kommunikointitavat) ulottuvuuksien lisäksi arvoja, tapakulttuurin ja uskomuksia. Yksilö ei ole tiukasti sidottu yhteen kulttuuriin, vaan hän on osa montaa eri kulttuuria. Hän ei myöskään suoraan omaksu kaikkea sitä, mitä yksittäinen kulttuuri edustaa, vaan poimii siitä hänelle luontaisimmat piirteet. Piirteitä voidaan myös viedä yksilön muiden kulttuurien puolelle, mistä aiheutuu kulttuurienvälinen vuorovaikutussuhde. Kulttuurien sisäinen dynaamisuus taas johtuu jäsenien yksilöllisistä kulttuurisista viiteryhmistä.

Käsitys kulttuurista on täten laaja ja moninainen, mutta etenkin OECD:n julkaisussa ei heijastu ajatus maailmankansalaisuudesta. Artikkelissa mainitaan liikkuvuus, tarve yhteistyölle sekä avoimuudelle ja suvaitsevuudelle, mutta perustukset heijastavat kuitenkin erilaisuutta yhtenevyyden sijaan. Painotus on siis esimerkiksi enemmän valtion rajoja ylittävällä kansainvälisyydellä, vaikka yksilön tavoitteena tulisi pikemminkin olla itsensä näkeminen osa yhtenäistä maailmaa, siis maailmankansalaisena. Euroopan neuvoston viitekehys tukeutuu demokraattiseen kansalaisuuteen ja erityisesti demokraattiseen yhteisöön. Vaikka Euroopan neuvoston kulttuurikäsitelmä on muuten sama kuin OECD:n, sen viitekehyksessä korostuu maailmankansalaisuusajattelu enemmän. Huomionarvoista viitekehyksessä on, että se tuo esille kulttuurin arvojen tärkeyden: Arvot ovat ensisijaisia kansalaisen toiminnassa ja osaamisessa ja juuri arvot erottavat demokraattisen (maailman)kansalaisen yksilöstä, jonka arvomaailma on perustavanlaatuisesti eri. Globaalikasvatuksen pohja on arvokasvatuksessa, ja ihmisen omaksuessa nämä arvot luo hän pohjan yleisen globaaliosaamisen kehittymiselle ja näin maailmankansalaisuudelle.

Myös Opetushallituksen *Koulu kohtaa maailman* -teos korostaa kulttuurista moninaisuutta sekä kulttuuri-identiteetin kerroksellisuutta. Erityisesti teoksessa määritetään käsitettä maailmankansalaisuus, jolla viitataan mm. vastuulliseen ja aktiiviseen toimijuuteen, oman kulttuuri-identiteetin tuntemiseen ja arvostamiseen, avoimuutta ja mielenkiintoa muita kulttuureita kohtaan sekä kestävästä elämäntavan toteuttamisesta. Maailmankansalaisuus kulkee myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mukana kautta teoksen. Erityisesti maailmankansalaisuutta opetussuunnitelman perusteissa tukee sen arvoperusta, oppimiskäsitys ja

¹⁰ DeSeCo on OECD:n laatima viitekehys, jonka avulla voidaan tunnistaa ja määrittää avainkompetensseja.

¹¹ Alkuperäinen englanninkielinen termi *cultural affiliation*, tässä tekstissä käännetty kulttuuriseksi viiteryhmäksi tai kulttuuri-taustaksi.

KI 16.9.2016

toimintakulttuuri, jotka yhdessä rakentavat ja tukevat oppilaiden kasvua aktiivisiksi, vastuuntuntoisiksi maailmankansalaisiksi.

OECD:n ja Opetushallituksen julkaisuissa yllättävää on niiden puutteellinen painotus historian merkitsevyydestä globaalikasvatuksessa. Historiaa mainitaan esimerkkinä mm. oppiainerajoja rikkovassa opetuksessa, mutta historian merkitystä erinäisten maailmanlaajuisten ilmiöiden ymmärtämisessä ei käsitellä eksplisiittisesti. Euroopan neuvoston julkaisema kuvaus demokraattisen kansalaisen kompetensseista taas viittaa säännönmukaisesti historiaan ja historiatietouden merkitykseen.

Historiatietous on välttämätön lähtökohta kulttuurin ymmärtämiselle, sillä kulttuurit ovat historian tuotosta ja kehitystä. Eri julkaisuissa annetaan huomattavan paljon painoarvoa niin kielelliselle, yhteiskunnalliselle, (inter)kulttuuriselle kuin katsomuksellisellekin osaamiselle, mutta näiden luontainen linkittyminen historiaan jää mainitsematta lukijalle. Voidaan tietenkin ajatella, että historia on jo valmiiksi sulautunut käsitteisiin kuten kulttuuri, mutta se merkitsee myös paljon muuta. Esimerkiksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa laaja-alaisen osaamisen 'Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu' osaamisaluetta kuvataan näin:

'Oppilaat oppivat tuntemaan ja arvostamaan elinympäristöönsä ja sen kulttuuriperintöä sekä omia sosiaalisia, kulttuurisia, uskonnollisia, katsomuksellisia ja kielellisiä juuriaan. Heitä kannustetaan pohtimaan oman taustansa merkitystä ja paikkaansa sukupolvien ketjussa. --- heitä ohjataan tunnistamaan, miten kulttuurit, uskonnot ja katsomukset vaikuttavat yhteiskunnassa ja arjessa ---'
(Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, s.21.)

Yhtenäisen perusopetuksen toimintakulttuurin kehittämistä ohjaaviksi periaatteiksi nimetään mm. kulttuurinen moninaisuus ja kielitietoisuus, osallisuus ja demokraattinen toiminta sekä yhdenvertaisuus ja tasa-arvo, mutta historia jää mainitsematta. Historiatietous mainitaan kuitenkin esimerkiksi kappaleessa 9. 'Kieleen ja kulttuuriin liittyviä erityiskysymyksiä', ja historia pysyykin mukana jokaisessa saamen kieli ja kirjallisuus – oppimäärän kuvauksissa. Luokkahuoneessa oppiaineissa luonnollisesti välittyy opetettavan aineen historiaa ja taustaa, eikä historian eksplisiittinen mainitseminen jättäminen tietenkään vähennä sen merkitystä perusopetuksessa. Esimerkkinä historian merkitsevyydestä, historian oppiaineen tehtävää kuvaillaan näin:

'--- kehittää oppilaiden historiatietoutta ja kulttuurien tuntemusta sekä kannustaa heitä omaksumaan vastuullisen kansalaisuuden periaatteet --- ymmärtämään nykyisyyteen johtanutta kehitystä, henkisen ja aineellisen työn arvoa sekä pohtimaan tulevaisuuden valintoja. --- Historianopetus auttaa oppilaita tunnistamaan yhteiskunnassa olevia arvoja, arvojännitteitä ja niissä tapahtuneita muutoksia eri aikoina.' (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 415)

Kuvaus heijastaa monia globaalikasvatuksen perustavanlaatuisia piirteitä, ja siksi onkin huomionarvoista, että historiaa ei tuoda esiin myös esimerkiksi muissa kielissä tai luonnontieteissä. Historian yleispätevän ja yleissivistyksellisen muodon vuoksi käsite on helppo sisällyttää muihin laajoihin termeihin, kuten kulttuuriin, taustaan ja juuriin, joiden kautta välittyy myös historiatietouden merkitys.

Yllä todettiin, että katsomuksellinen näkökulma on hyvin mukana eri julkaisuissa. Vähemmän näkyvyyttä saa eettiseen ajattelun taidot, jotka ovat esimerkiksi opetussuunnitelman perusteissa vahvasti esillä vain katsomusaineissa. Huomattavan paljon enemmän painoa on annettu esimerkiksi vanhan ja uuden tiedon analysoinnille ja kriittiselle pohdinnalle, jotka on käsitelty laajasti jokaisessa julkaisussa. Opetushallituksen julkaisussa *Koulu kohtaa maailman* avataan eettisen pohdinnan merkitystä ja merkitsevyyttä, kun taas opetussuunnitelman perusteissa eettisen ajattelun taitojen kehittäminen ja käyttäminen välittyy käytännössä vain rivien välistä. Aihe on luonnollisesti esillä elämänkatsomustiedon oppiaineessa, mutta katsomusten tunteminen ei yksinään lisää eettisen ajattelun taitoja, jolloin taitojen edistäminen olisi hyödyllistä olla läsnä eri

KI 16.9.2016

oppiaineissa. Eettisen pohdinnan sijaan monissa oppiaineissa käydään läpi mm. eettisiä elämäntapoja ja eettistä vastuullisuutta, ja esimerkiksi vieraissa kielissä eettinen pohdinta jää huomattavasti vähemmälle. Kiteytettynä voisi siis sanoa, että oppilaat oppivat, mitä eettiset valinnat voivat olla (kuten kestävä elämäntapa ja ihmisarvon merkittävyys) mutta vähemmälle harjoitetaan heidän kykyä pohtia *miksi* ne ovat eettisiä valintoja. Oppilaat siis näkevät vain eettisen pohdinnan tuloksen, mutta harjaantuvat vähemmän itse pohdiskelijoina.

Jatkossa pohdintaa voisi laajentaa koskemaan myös lukion opetussuunnitelman perusteita, tarkastella lukion teemaopintojen tavoitteita ja konkreettista toteutumista, sekä miten lukion eri oppiaineet on huomioitu globaaliosaamisessa ja maailmankansalaisuudessa. Myös huomionarvoista nykyisessä analyysissä on se, että jokaisessa läpikäydyssä julkaisussa kielitaito ja kielitietoisuus ovat suuressa merkityksessä globaalikasvatuksessa ja maailmankansalaisuudessa. Kieli on suora linkki ajatteluun, oppimiseen, ymmärtämiseen sekä laajemmin toimijuuteen ja kulttuurin käsittämiseen, ja sen paikka globaalikasvatuksessa onkin erittäin perusteltua. Jatkossa voisi kuitenkin pohtia, onko kielille annettu rooli vienyt muilta taidoilta merkittävyyttä globaaliosaamisen määrittelyssä.

KI 16.9.2016

7. Lähteet

Council of Europe. *Competences for democratic culture: Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Council of Europe 2016.

Jääskeläinen Liisa & Repo Tarja (toim.). *Koulu kohtaa maailman: Mitä osaamista maailmankansalainen tarvitsee?* Opetushallitus, Oppaat ja käsikirjat 2011: 16.

OECD. *Definition and Selection of Competencies (DeSeCo)*. OECD 2005.

OECD. *Global competency for an inclusive world*. OECD newsletter 2016.

Opetushallitus. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Opetushallitus, Määräykset ja ohjeet 2014: 96.